

О.М. КІН, канд. пед. наук, доцент ХНПУ ім. Г.С. Сковороди, Харків

ЗМІСТ ГРОМАДСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ В ПЕРІОД ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ 1941-1945 рр.

У статті представлено характеристику громадської діяльності студентів вищих навчальних закладів України в період Великої Вітчизняної війни, розкрито її зміст та особливості. Визначені та схарактеризовані основні напрями студентської громадської діяльності. Встановлено практичне значення студентської громадської діяльності у вирішенні стратегічних завдань держави: допомоги фронту, відновленні народного господарства.

Ключові слова: студентська молодь, студентська громадська діяльність, патріотичний рух.

Вступ. У пошуках ефективних шляхів реформування національної школи важливе місце посідає глибоке вивчення та творче використання величезного теоретичного і практичного досвіду, який у нових історичних умовах потребує наукового аналізу, пояснення й переосмислення, систематизації й узагальнення. Дослідження ролі молоді України у вирішенні воєнно-економічних та соціальних завдань у роки Великої Вітчизняної війни дозволяє розширити та поглибити знання з історії розвитку громадського студентського руху в самий драматичний період історії, більш повно представити масштаби громадської діяльності студентів, її напрями та форми, сприятиме успішному вихованню громадянських та патріотичних якостей особистості, формуванню активної громадської позиції молоді.

Аналіз останніх досліджень та літератури. Проблема студентської громадської діяльності вивчалася досить детально в дослідженнях історичного характеру (С. Ашевський, Р. Видрін, Г. Енгель, В. Горохов, П. Капніст, С. Мельгунов). Окремі аспекти розглядалися у контексті діяльності молодіжних об'єднань України (І. Андрухіна, І. Головенького, В. Міяковського, В. Орлова, В. Сушка, С. Черкасової, Н. Якушко).

Певні проблеми студентської громадської діяльності було відображено в дослідженнях виховної діяльності сучасних спілок молоді (М. Баяновська, М. Окаринський, Н. Онищенко, Л. Ярова).

© О.М. Кін. 2013

Однак, питання громадської діяльності студентської молоді вищих навчальних закладів України у період Великої Вітчизняної війни не були предметом спеціального вивчення.

Мета досліджень, постановка проблеми. Громадська діяльність студентської молоді вищих навчальних закладів України в період Великої Вітчизняної війни ознаменувалася принципово новими рисами, особливості її були обумовлені складними соціально-економічними та патріотичними факторами. Тому метою даної роботи стало вивчення змісту, основних напрямів студентської громадської діяльності означеного періоду.

Матеріали досліджень. Велика Вітчизняна війна викликала необхідність перебудови всієї діяльності інституту вищої освіти країни, підпорядкувавши його справі захисту Батьківщини, досягненню перемоги над фашистською Німеччиною. Громадська діяльність студентської молоді у роки Великої Вітчизняної війни була спрямована на захист Вітчизни, надання всебічної допомоги фронту, відбудову народного господарства. Масові патріотичні рухи в цей період розвернулися з новою силою, ознаменувалися новими рисами, відрізнялися ентузіазмом, творчим поривом, головною метою їх було допомагати визволенню Вітчизни. Патріотичні чинники тісно пов'язувались з ідеологічними і емоційними установками, які формували активну громадську поведінку студентської молоді. Аналіз та вивчення історико-педагогічної літератури [1,2,3] показав, що особливий підйом у справі надання всебічної допомоги фронту спостерігався у дні підготовки та святкування радянських та революцій-них свят, ювілейних дат, зокрема 25-річниця установа Радянської влади на Україні, річниця Червоної Армії та інших видатних подій в історії країни. Громадська діяльність студентської молоді у період Великої Вітчизняної війни характеризувалася як цілеспрямованість, організованість, масовість, узгодженість дій, у той же час мали місце масштабні прояви стихійних, незапланованих виступів та особистих ініціатив з боку окремих студентів. Організоване керівництво та цілеспрямоване управління здійснювали комсомольські організації, які у звільнених районах відновляли свою діяльність й мобілізували молодь на вирішення першочергових завдань воєнного часу. Так, ЦК ЛКСМУ 20 лютого 1943 р. прийняв та розіслав до обкомів та райкомів комсомолу звільнених областей постановлення «Про відновлення та роботу комсомольських організацій в районах Української РСР, звільнених від німецьких зага-

рбників». «Відновлення діяльності комсомольських організацій, – указувалося там, – повинно проводитися ні як самоціль, а як один із основних способів мобілізації всіх сил комсомольців на широке розгортання політичної роботи серед населення, на залучення усієї молоді до активної участі у відновленню розруйнованого господарства, на успішне проведення усіх сільськогосподарських робіт та дієву допомогу фронту». Наприкінці 1943 р. у республіці працювало вже 4 обласних комітету комсомолу: Ворошиловградський, Сталінський, Харківський та Сумський. Скрізь підкреслювалося, що саме молоді належала авангардна роль у вирішенні такого важливого завдання, як допомога наступаючій Червоній Армії [3, с.133].

У той же час, необхідно зазначити, що загальна потужна громадська діяльність студентів відрізнялася масовими проявами ініціативи окремих студентів. Наприклад, студент хімічного факультету Харківського університету Ю. Узуньян у дні окупації влаштувався працювати в паспортний відділ Холодногірського районного бургомістрату. Згуртувавши 16 товаришів, патріоти почали забезпечувати поранених радянських воїнів у 9-й міській лікарні необхідними документами, допомагали молоді уникати відправки до Німеччини. 5 січня 193 р. група була викрита поліцією, усі патріоти були розстріляні [4, с. 151].

Зазначимо, що найбільш важливою для наступаючих військ була допомога, яку надавало населення прифронтових районів, що знаходилися в безпосередній близькості від лінії фронту. Саме ця близькість населеного пункту від міста бойових дій, труднощі перших днів після довгого господарювання окупантів, відсутність досвідчених керівників показали, наскільки важливою та великою справою став патріотичний порив радянської молоді, саме студентство забезпечувало та організовувало життєдіяльність певних сфер суспільного життя.

Доцільно розглянути всі види громадської діяльності, багатообразність форм патріотичних рухів й проаналізувати практичну допомогу, яка надавалася студентською молоддю діючій армії в період визволення республіки від німецьких окупантів та народному господарству в період відновлення мирного життя на звільнених територіях. У ході проведеного дослідження було встановлено, що основними напрямками громадської діяльності студентської молоді вищих навчальних закладів України були:

Участь у воєнно-організаторських заходах – студенти виступали з ініціативою добровільно йти на фронт. На стихійних мітингах, що відбувалися у вузах країни в перші дні війни, студенти заявляли про свій обов'язок і готовність в умовах небезпеки, що загрожувала країні, добровільно поповнити підрозділи армій, які діяли на фронтах. На Харківському мітингу 23 червня 1941 р. присутні заявили: «Ми готові замінити книжки на гвинтівки, сядемо у танки, у літаки. Зі зброєю в руках підемо захищати свою рідну Вітчизну». Відомий український поет і прозаїк Д. Бакуменко, який в 1941 р. був студентом Харківського державного університету згадував про перший день війни: «Студентський гуртожиток подібний до розтривоженого вулика. Хлопці юрмляться біля парадних дверей, дівчата розташувалися на підвіконнях, визирають з читального залу і кімнат. Секретар комсомольської організації філологічного факультету І.Чемеріс звернувся до студентів із закликом: «Хто згоден іти на фронт добровольцем, ставай сюди, на мою стежку!» – і зробив кілька кроків в напрямку до військкомату» [9, с. 5].

Студентка Київського університету В. Хмедєвська згадує: «Вранці 23 червня в актовій залі Київського університету відбувся мітинг, на якому я поряд з іншими виступила від імені дівчат, що мали добровільно йти на фронт і давали клятву віддати всі сили для захисту Батьківщини. Як рідний батько, благословив і проводжав усіх нас в армію ректор університету Олексій Русько» [1, с.245].

Із спогадів студента Київського університету О. Маринич: «Початок війни застав нас у м. Чернівцях, куди ми прибули на переддипломну виробничу практику. Коли ми повернулися до університету, нам пояснили, що військкомати старшокурсників не призивають, але з'ясувалося, що райкоми Києва набирають до армії комсомольців-добровольців. 29 червня 1941 р. група комсомольців – активістів з університету була зарахована до 1-го зведеного полку Київського військового округу. Всього з Київського університету у полку налічувалося понад 150 студентів» [2, с.20-21].

Відповідно до наказів ректора Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка до лав Червоної армії було мобілізовано лише за період 23 червня – 11 липня 1941 року більше ніж 400 добровольців – студентів Київського державного університету ім. Т.Г.Шевченка [1].

25 червня 1941 р. вчена рада Харківського університету ухвалила рішення такого змісту: «Сьогодні немає мирних професій, вся країна працює на оборону, тому будь яка робота, спрямована на зміцнення Радянського Союзу, – почесна і корисна. Перемога кується не тільки на фронті, а і в тилу. Усвідомлюючи це ми віддамо всі свої сили, всі свої знання справі оборони наших соціалістичних підприємств, священної землі своєї Батьківщини, наукових установ» [5].

По оголошеній загальній мобілізації та добровільно в перші три місяці війни з Харківського університету до складу діючих на фронтах підрозділів влилася понад 1 тисяча студентів і викладачів. Сотні їх прославилися в боях за Вітчизну, три вихованця університету – К.Курячий, М. Малушенко, В. Симон – було удостоєні високого звання Героя Радянського Союзу. Звання Героя Радянського Союзу (посмертно) було удостоєна студентка фізико-математичного факультету, керівник молодіжної підпільної організації в м. Полтаві О. Убийвовк. [4, с. 149].

До роти народного ополчення Дзержинського району м. Харкова у липні 1941 р. з університету добровільно вступило 235 чоловік. На курси медичних сестер подали заяви 140 студенток. По закінченню навчання, в серпні 1941 р. вони були відряджені до військових частин, фронтових та тилкових шпиталів [6, с. 54].

Участь у роботі, спрямованій на допомогу фронту. З наближенням фронту постало питання про спорудження оборонних укріплень. Комсомольські організації прифронтових областей республіки залучали молодь до будівництва оборонних рубежів, доріг, аеродромів. Коли в зв'язку з тимчасовою стабілізацією лінії фронту у Ворошиловградській області виникла необхідність в побудові там оборонних об'єктів, на будівництво виійшло більше 10 тис. юнаків та дівчат. [3, с.136]. Протягом лютого та березня 1943 р. були відновлені всі мости та переправи через Сіверський Донець. Так у споруджені укріплень на ближніх та дальніх підступах до Харкова брали участь студенти Харківського університету в районі с. Залінійного Зачепидівського району, станції Мерчик та с. Ріпки Богодухівського району [8, с. 82]. Студентська молодь також брала участь у будові воєнних комунікацій, на залізничних вузлах створювали спеціальні бригади, завданнями яких було як можна швидше ліквідувати пошкодження та розруху. Суттєвою допомогою Червоній Армії з боку молоді стала кампанія по

збиранню металевого брухту для потреб оборонної промисловості. Студентська молодь прифронтових районів збирала та здавала до прийомних пунктів лом цвітного та чорного металу, стріляні гільзи, розбиту техніку.

За ініціативою та активною участю студентів у прифронтових районах відкривалися спеціальні пункти збору металевого лому, створювалися бригади, які у вільний час збирали металолом. Робота проводилася під гаслом: «Кожний кілограм металолому – пуля ворогу». Проводилися комсомольсько-молодіжні недільники по збору металолому. Тільки в Дніпропетровській області протягом 1943-1945 рр. біло проведено 250 таких заходів. У Київській області в 46 недільниках по збору металолому взяло участь 4780 юнаків та дівчат.[3, с.138].

У прифронтових областях особливе значення стала мати організація уходу за пораненими, які поступали з фронту. Студентська молодь стала незмінним помічником воєнно-медичним органам, допомагали влаштуванню госпіталів, обладнанню приміщення. Комсомольські організації брали шефство над польовими госпіталями.

Так, взявши шефство на 27 палатами кількох шпиталів, розташованих у місті, студенти Харківського університету виконували у позаучбовий час обов'язки санітарів і чергових, проводили з пораненими бійцями бесіди на різноманітні теми, читання літератури та газет. [4]

У лютому 1944 р., схвалив ініціативу окремих комсомольців, ЦК ЛКСМУ прийняв рішення про участь комсомольців в організації госпіталів та проведенні в них політико-просвітницької роботи. Так, в Дніпропетровській області до кінця війни силами молоді було влаштовано 1 госпіталь на 35 тис. місць. Значну роботу студентська молодь проводила й по вивезенню поранених із фронтових та прифронтових зон. Тільки в Харкові в серпні 1943 р. було вивезено більше 2 тис. червоноармійців зусиллями дівчат-дружинниць, яких нараховувалося біля 900 осіб [3, с.138].

Велику допомогу комсомольці надавали у влаштуванні станцій переливання крові, у організації широкої роз'яснювальної роботи серед молоді з залучення її у ряди донорів. Після визволення Вінницької області донорами стали 3670 осіб, у тому числі комсомольців – 2360 осіб. У Ворошиловградській області 1300 дівчат здали більш ніж 3 тис. кг крові для поранених. До 1 жовтня 1944 р. 2608 комсомольців та молоді Дніпропетровської області здали більш 5 тис. кг. Крові [3, с.139].

Студенти були в авангарді патріотичного руху трудящих по збору подарунків для бійців Червоної Армії. З початку війни вчена рада університету зобов'язала факультети та кафедри спрямувати всю роботу на допомогу фронту. Перебудова наукової роботи в університеті здійснювалася у відповідності з вказівками Науково-технічного комітету сприяння обороні, створеного при Академії Наук УРСР в м. Харкові. Згідно з вимогами комітету харківські науковці повинні були здійснити ряд розробок, що сприяли налагодженню виготовлення на підприємствах міста танків, літаків, гранат, запалювальної рідини та іншої воєнної продукції. Студенти брали активну участь у роботі наукових лабораторій, виконанні спеціальних проектів кафедр та підрозділів. Студенти хімічного факультету допомагали в організації спеціальної лабораторії, в якій здійснювалася зарядка протигазів та фільтрів для газосховищ цивільного типу. Студенти фізико-математичного факультету залучалися до роботи з удосконалення перших радіолокаційних станцій [4].

Участь у роботі, спрямованій на відновлення мірного життя. Саме студентська молодь стала тією дієвою силою та активним загоном радянських патріотів, які забезпечували успіх важливої загальнодержавної справи нормалізації життя на звільнених територіях, організації життя в тилу. Студенти злучалися до всіх без винятків патріотичні рухів й проектів, стали ініціаторами та організаторами таких нових форм громадсько-патріотичної роботи, як створення фондів допомоги дітям-сиротам та інвалідам війни, збір подарунків бійцям Червоної Армії, масове шефство над військовими шпиталями та пораненими. ЦК ЛКСМУ в постанові від 1 листопада 193 р. «Про участь комсомольських організацій у відновленні народного господарства звільнених районів України» поряд з рішенням інших важливих завдань зобов'язав міськкоми, обкоми та райкоми комсомолу направити на відновлення залізничних об'єктів необхідну кількість людей, для допомоги транспортним організаціям. Відразу ж після визволення того чи іншого населеного пункту розпочиналася активна діяльність з відновлення народного господарства, налагодженню мірного життя. Патріотичне під-несення, викликане приходом Червоної армії у звільнених областях, сприяв небувалої високої активності молоді. Усюди, куди приходила Червона Армія, створювалися багатолюдні мітинги. 21 лютого 1943 р. у приміщенні театру юного глядача у Ворошиловграді відбулися збори сту-

дентів та молоді міста, а яких виступив з доповіддю «Про поточний момент та завдання молоді України» секретар обкому КП(б)У О. Гаєвой. На усіх зборах та мітингах молодь приймала рішення – вважати себе мобілізованими до трудового фронту. У день звільнення Сінельниківського району Дніпропетровської області комсомольці та молодь на мітингу дали обіцянку усі сили віддати на відновлення розруйнованого народного господарства. Юнаки та дівчата усього району взяли участь у відбудові залізничної станції Сінельніково. [3, с. 137].

Відновленню народного господарства та нормалізації життя на звільнених територіях сприяла допомога студентської молоді у роботах з розмінування доріг, мостів, полів, будинків, знешкодженню ворожих мін. Студенти брали активну участь у роботі Осовіахіму, зокрема – навчалися саперній справі для знешкодження ворожих мін, розмінування доріг. Так, у Харкові з 5 вересня 1943 р. (відразу після його звільнення) 8- осовіахімців-добровольців розпочали навчання на курсах мінерів [3, с.136]. Після закінчення курсів у кожному місті та районі республіки створювалися спеціальні команди по 20–100 осіб. Робота молоді по розмінуванню не тільки сприяла відновленню народного господарства, нормалізуванню життя на звільненій території, але й звільнювала інженерні війська для вирішення бойових завдань безпосередню на фронті. Проводилася також велика робота з розчищення снігових завалів у зимовий період, ремонтуванню розбитих автотранспортних шляхів під час літнього бездоріжжя. Молодь звертала увагу на необхідність відновлення матеріально-технічної бази підприємств, МТС, колгоспів шляхом пошуку і ремонту обладнання, реманенту. Всього лише з 20 листопада по 20 грудня 1943 р. молоддю Сталінської і Ворошиловградської областей було зібрано 228508 одиниць різних інструментів, 48171 гірничого обладнання, 22342 запасних частин тощо [3].

У Харківському університеті діяли санітарні та пожежні дружини, які брали участь у ліквідації руйнувань і пожеж, заподіяних фашистською авіацією в житлових і промислових районах міста. [4]

В умовах війни, коли на фронт по мобілізації пішла значна кількість чоловічого населення, необхідно було в стислі строки зібрати і зберегти врожай. Враховуючи обставини, міські органи влади оголосили трудові мобілізації студентської молоді на сільськогосподарські роботи. У Нововодолазький, Первомайський, Петровський, Краснокутський райони Хар-

ківської області було направлено 1200 представників університету [7, с.200]. Першочерговим завданням, що стало перед університетом у звільненому Харкові, було відновлення навчального процесу. Отож щоденно здійснювалися ремонтні роботи напівспалених або зруйнованих аудиторій, гуртожитків, лабораторій. До закінчення Великої Вітчизняної війни в університеті вищу освіту отримали 317 чоловік, які пішли працювати на підприємства, установи та школи міста й країни. [4]

Колектив університету не обмежувався відбудовою своєї території. Студенти постійно виходили на загальноміські недільники по розчистці вулиць, зруйнованих житлових будинків, цехи промислових підприємств, трамвайних колій і т. ін. Так, тільки 16 лютого 1944 р. понад 300 представників університетського колективу працювали на розчищенні території ХТЗ. Нараховані за роботу кошти учасники недільника перерахували у фонд Верховного головнокомандування на будівництво танкової колони «Молодь Харкова» [8, с.62]. У літній канікулярний період 1944 р. та 1945 р. студенти сформували бригади лісорубів, які вели заготівлю дров та будівельної деревини в Богодухівському і Краснокутському районах для потреб міста [4, с.152]. Колектив університету постійно брав участь у вільні від занять години у відбудові рідного міста, розчищаючи від руїн і згарищ території промислових підприємств, житлових приміщень, транспортних магістралей. Разом із заліковою книжкою перевірки знань кожний студент мав ще одну «залікову книжку», в яку заносилися відомості про кількість годин роботи по відбудові Харкова.

Висновки. На основі аналізу подій періоду, що досліджується, зроблено висновок, що громадська діяльність студентської молоді у період Великої Вітчизняної війни ознаменувалася принципово новими рисами, збагатилася за змістом та формами, була цілеспрямованою, масштабною, масовою й охоплювала всі боки складного життя країни: роботу фронту, воєнних дій, відбудові народного господарства. Студенти брали участь у виконанні громадських заходів, організованих та ініційованих органами влади, офіційними структурами – ЦК ЛКСМУ, ЦК КПРС. У той же час, студентська громадська активність охоплювала проекти, ініційовані самими студентами, молодими патріотами.

Список літератури: 1. *Сай О.А.* Вони чесно своє одробили а ратному освітянському полях: спогади ветеранів Великої Вітчизняної війни – працівників Міністерства освіти та науки України / *О.А.Сай.* – К., вид-во національного пед. університету, 2006. – 342 с. 2. *Граб М.* Діяльність Київського університету у роки другої світової війни / *М. Граб* // Вісник Київського національного університету ім. Т.Г. Шевченка. – № 25. 2011. – с.56–58. 3. *Общественно-политическая жизнь трудящихся Украины в годы Великой Отечественной войны.* Сб. научных трудов. – [под.ред. *Коваль М.В., Клоков В.И., Першина Т.С., Старийчук И.П., Тронько П.Т.*] – К.: Наукова думка, 1988. – 231 с. 4. *Харківський університет – рідному місту.* – [під ред.. *С.І.Посохова, С.П.Пугача.*]. -Х.: НМЦ «СД», 2004.-200 с. 5. *За більшовіцьки кадри.* 1941. – 30 червня. 6. *Очерки истории комсомольской организации Харьковского университета.* – [Сб. документов]. – Х.: 1969. –127 с. 7. *Харьковщина в годы Великой Отечественной войны.* – [Сб. документов и материалов]. – Х.: 1965. – 314 с. 8. *Харьковский государственный университет. 1805–1980.* – [Исторический очерк]. – Х., 1980. – 217 с. 9. *Зайцев Б.П.* Студбат. Харківські студбатовці / *Б.П. Зайцев, Б.К.Мигаль, С.І.Посохов* – Х., «Авто-Енергія», 2005. – 84 с.

Надійшла до редколегії 26.10.13

УДК 378.183 “19”

Зміст громадської діяльності студентської молоді вищих навчальних закладів України в період Великої Вітчизняної війни 1941-1945 рр. / *О.М. Кін* // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Інноваційні дослідження у наукових роботах студентів. – Х.: – НТУ «ХПІ». 2013. – № 55 (1028). – С. 183 – 192. Бібліогр.: 9 назв.

В статтю представлена характеристика общественной деятельности студентов высших учебных заведений Украины в период Великой Отечественной войны, раскрыто ее содержание и особенности. Определены основные направления студенческой общественной деятельности. Установлено практическое значение студенческой общественной деятельности для решения стратегических государственных задач: помощи фронту, восстановлении народного хозяйства.

Ключевые слова: студенческая молодежь, студенческая общественная деятельность, патриотическое движение.

The article presents a characterization of the social activities of students of higher educational institutions of Ukraine during World War II, opened its content and features. Identified and the main directions of student social activities. Set of practical importance of student social activities for strategic national objectives: helping the front, the restoration of the national economy.

Keywords: college students, student social activities, patriotic movement.